

NEKAJ POZABLJENIH LJUBLJANSKIH SVETIŠČ

† IVAN VRHOVNIK

KAPELA VSEH SVETNIKOV

Ghetto, bivališče Židov v Ljubljani, je bil v sedanji židovski ulici in židovski stezi; prva se je imenovala prvotno Dolga ulica, druga za Valvasorja pa Reverenčna uličica (Reverentzgassel). Obe ulici sta tvorili severno-vzhodni del Novega trga.

Tu je bila stara naselbina Židov, ki so se bavili s trgovino in denarno kupčijo. Valvasor (XI, 710) poroča, da so bili že v začetku 13. stoletja jako bogati in da so gojili živahno trgovino z Benečani, Ogrji in Hrvati. Izpodrivali so domačine, katerim so postajali čedalje bolj neljubi gosti. Zoprnosti, izvirajoči iz verskih nazorov, sta se pridružili zavidnost in sovraštvo. Med židovskim ghettom in krščansko Ljubljano ni bilo miru. Prišlo je do rabuk in pokoljev — zaradi pogrešenega krščanskega otroka (1290), zaradi domnevnega zastrupljenja vodnjakov (1337), zaradi oskrnitve krščanske deklice, ko so krivca Žida obglavili (1408 — Kessler, ZMS VIII, 131).

Oškodovanje domačinov in ponovni nemiri so izzvali pritožbe ljubljanskega načelstva, ki ni mirovalo, dokler ni doseglo od vlade privilegija, da bodi Ljubljana za vselej brezžidovska. Naposled je cesar Maksimilijan leta 1513. podpisal ukaz, ki prepoveduje Židom obrt in trgovino v Ljubljani, na novega leta dan 1515 pa je zapečatil usodo ljubljanskih Židov z javnim pismom, po katerem župan, sodnik in ljubljanski svetovalci za vse večne čase niso dolžni trpeti Židov v svoji sredi (Kessler, ib. 134). Ljubljanski Židje so torej morali zapustiti Ljubljano, izselili so se, kakor večina Židov Notranje Avstrije, med Poljake (J. Rus).

V svoji naselbini so imeli Židi *sinagogo*; o njej je ohranil Valvasor (XI, 710) vest, da je stala že pred l. 1213., da pa so si obogateli Židi tedaj sezidali novo, krasnejšo. Ko so bili izgnani, so Ljubljančani spremenili zapuščeno shodnico v *kapelo Vseh svetnikov*. Za preureditev se je zavzel zlasti meščan *Peter Gajser* (Gaysser). V ta namen je pridobil ljubljanskega rojaka *Jurija Slatkonjo*, ki je bil tedaj dunajski škof (1513 do smrti 1522), a hkrati tudi pičenski škof, ljubljanski in novomeški prošt, moravški župnik in kaplan pri oltarju sv. Jurija v ljubljanski stolnici (Mantuani DS 1907, 306). Njega je naprosil Gajser, da bi oblagodaryl novo krščansko svetišče z odpustki, ki bi privabili vernike in po njih mile darove novi kapeli. Škof Slatkonja je rade volje ustregel tej prošnji, kar priča listina na pergamentu z odtrganim in izgubljenim škofovim pečatom, izdana na Dunaju dne 20. maja 1516, shranjena v ljubljanskem kapteljskem arhivu (48, 1). V slovenskem prevodu se glasi:

»Jurij, dunajski škof, podeli kapeli Vseh svetnikov, ki stoji na mestu židovske sinagoge v ljubljanskem mestu, na prošnjo meščana Petra Gaysserja, zato, da se kapela popravi, z oltarji, odpustek 40 dni (crimi-

nalium) in 80 dni (venialium peccatorum de iniunctis eis penitentiis), ako o praznikih: na božič, obrezovanje, razglašenje, veliki četrtek, veliki petek, veliko noč, vnebohod, binkošti, sv. Trojico, sv. Rešnje telo, o praznikih Matere božje, sv. Jurija, sv. Petra in Pavla, sv. Krištofa, sv. Avguščina, sv. Križa, sv. Jeronima, sv. Gregorja, o patrociniju Vseh svetih, na vernih duš dan, ob godu sv. Katarine, sv. Barbare, sv. Ane, sv. Doroteje, ob dedikacijah kapele, obišejo to kapelo in zmolijo pred velikim križem, ki je v oltarju, pet očenašev in pet zdravomarij in vero v počeščenje peterih sv. ran in Kristusovega trpljenja.«

Bolj kakor odpustki bi bila podprla kapelo Vseh svetnikov ustanova kaplanije, a takega dobrotnika ni bilo od nikoder in tako je uboga pokristjanjenka kmalu izginila iz vrste ljubljanskih svetišč. Škof Tomo Hren se mimogrede v nekem konceptu še spominja tega svetišča, Valvasor in Thalnitscher ga pa ne omenjata več.

Po mnenju Kluna (Archiv I 8) in Dimitza (Gesch. Kr. I, 161) (gl. MHK 1848, 85) je stala židovska shodnica in za njo kapela Vseh svetnikov na stavbišču sedanje hiše št. 4 (prej 226) na židovski stezi. Sedanji lastnik te hiše je Luka Benčina. Sicer pa od nekdanjih židovskih stavb ni ničesar ostalo. Sedanje najstarejše hiše židovske ulice in steze izvirajo iz 17. stoletja (A IV, 1895, 221). Na nekdanji ghetto pa nas vendar še spominja tesno odmerjena širina obeh ulic, ki je za vsa stara bivališča Židov tako značilna.

ŽABJAK V 18. STOL. ALI HUDIČ V ANGELSKEM GRADU

† IVAN VRHOVNIK

Davno pozabljeni zdevok za »cuhthavs« na žabjaku blizu Vodnih vrat (zdaj Hrenova ulica 17, oz. »žabjak«, last družbe Lastni dom) je bil v drugi polovici 18. stoletja *angelski grad*, ko je tam deloval zavod *Kaznilnica, delavnica in predilnica* (1754—65).

V poročilu o tem zavodu je *Vrhovec* (Laibach 41—45) prvi izmed domačih zgodovinarjev omenil angelski grad, ki ga je parkrat v nemški obliki Engelsburg staknil v mestnem arhivu zv. 208. Kaj je dalo ljubljanskim hudomušnežem povod, da so s tako lepim imenom počastili »cuhthavs«, mu je ostalo uganka. Naslednje vrstice naj dostavijo Vrhovčevemu poročilu nekaj pojasnila.

Torišče omenjenega zavoda je bila mestna hiša, nekdanj Mandlova last, kjer so prej stanovali častniki Molkovega, pozneje Braunovega polka; imela je obširen prizidek, kjer je bila nastanjena stotnija vojakov. Mestna hiša na žabjaku, prosto stoječa kakor otok poleg Ljubljanice, je samevala na vse strani. Od nje je dobivala mestna blagajna 150 gld. najemnine na leto.

Za red v zavodu Kdp (okr. za Kaznilnica, delavnica, predilnica) je skrbel *upravitelj Jože Vehovic*, čigar mesečna plača je znašala 4 gld., za službo božjo oo. *frančiškani* (ne jezuiti, kakor meni Vrhovec) in